

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Ингушетия

Управление образования по Назрановскому району

ГБОУ "СОШ с.п.Гейрбек-юрт"

СОГЛАСОВАНО:
зам. директора по УВР

Цечоева М.М.
_____
Протокол № 1
от «30» августа 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО:
директор ГБОУ
"СОШ Гейрбек-юрт"

Кузигова А.А.
_____
Приказ № 28/1
от «30» августа 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родная литература (Ингушская)»

для обучающихся 8-х классов

с.п.Гейрбек-юрт, 2023 г.

Кхетора каьхат(пояснительная записка)

Глалглай литература программа лъаца

Глалглай литература программас новкъостал ду хьехархочоа берашта глалглай йоазонхоша кхелла говзама йоазоний чулоацам а, тема а, идея а къоастаде а, хлаьта цар шоай произведенешта бувцаш болча ценаца, хозача, говзамеча меттах пайда эца а.

Глалглай литература хьехаш вола хьехархо декхарийла ва литература новкъосталца берашта глалглай метта хозал, говзал, клоаргал, цун ганз йовзийта, уж кхетамца, эхь-эзделца кхебе, дикачун-вочун къоастам бе ховргдолаш.

Дешархошта ха деза глалглай литература хьахилара наькъаш. Укхазача царна хайтача бакъахьа да, вай глалглай литература хьахилара глулакх малагача торонца эттад, эггара хьалхара глалглай йоазув 1923 шера Мальсагов Кураза Зоврбика кхелла хилар, из латински ларда гла хинналга. Эггара хьалха глалглай меттала кепатеха йоазув 1923 шера «Сердало» яхача газета гла кепатеха хилар.

Цхьабакъда, шоай йоазув хиннадеце а, багахбувцам бляхий хиннаб глалглай къаман, тайп-тайпара жанраш чу а йоаглаш: къаьнара иллеш, фьалгаш, клоанолгаш, ховли-довзалеш, легендаш, шира ооламаш, ишта кхы длахо а.

Глалглай литература никъ 1923 шерагара денз таханарча денга кхаччалца чоалхане болаш хьабенаб. Массехк хана доакъоох бекъа йиш я из.

Хьалхара ха – 1920-гла шераш – говзама йоазонаш хьахила доладенна ха я, хлаьта 1930-гла шераш – глалглай литература деглая йолаенна ха я.

Программа юкъе йоагла произведенеш берий ханага хьежжа я, чулоацам а, керттера уйла а дика кхетадбергдолаш, хлаьта хлара классе багахбувцамах пайда эц.

5-9 классашка дешархой кхетамца кхебара духьа, ужэьаца, эзделаца, хозанена лоархламца кхебара духьа дола говзама йоазонаш лодаду. Цу классашка лодаеш йола материал чоалхане яц, ший чулоацамга хьежжа, хлаьта идейни кхетам балара глулакх лертгла да цун.

Хлара классашка чуйоаглаш йола материал хронологически хьисапе луш я, дешархой литература исторех а литературеи вахари влаши дувзаденна хиларах а кхетаргболаш. Цул совгла, мехка истори а дикагла йовзаргья царна.

5-8 классашка говзамеча йоазонашца цхьана литературни теорех кхетам лу. Дешархоша керттера кхетаде дезаш дар да литература говзама кхоллам хилар, цун мотт поэтически хилар. Литература теори дикагла кхетаергья дешархоша, говзамеча произведенешца цхьатарра лодамайя.

Хлара классе литература чулоацамга а дешархой кхетамга а, цар дегладара боарамга а хьежжа, тайп-тайпара хьехара наькъаш леладе деза: хоза къоастадеш текст ешар, суртех, телевиденех, компьютерах пайда эцар. Цул совгла, дешархошка шоашка болх байта беца йоазонхоох а цар говзамеча йоазонех лъаца кхы а дукхагла хоамаш лохаш.

5-8 классашка теркам бе беца хоза къоастадеш, кхетадеш шаьра дешара говзал лакхаяккхара. Из программай декхар кхоачашданза даргдац, урокаш гла а дешаш, цлагарча дешара глахьожамца кулгал а деш. Дешара техника тоаеш болх бе беца массане цхьана дешаш, юкъ-юкъера хоржаш дешаш, оттадаьча хаттара текстаца жоп луш, ишт. кх. д1.

Лакхерча классашкара дешархой керттерча даькъе кхетам болаш кийчбе беца ешаш йола произведенеш шоай лодаме яшха, анализ е, керттера малан а, уйла а гучадоахаш, цар мах бе.

9-11 классашка йоазонхочун вахара а кхоллама а никъ, цо айь проблемаш тохкаш, хьехархочун урока керттера форма лекци хила йиш я. Иштта теоретически проблемаш е йоккха темаш лодаеш, тлехьара лодаьр чоагладара урок еш, лодаьр юха дагадохийташ лекцеца болх длабахьа мегаргба.

Лакхерча классашка программа юкъе йоагла йоккхий эпически произведенеш. Уж дешархошка хьалххе а ешийта еза. Классе дешархошта произведени тахка а, цун чулоацамах а, турпалех а шоашта хетар ала ха деза.

Къаьста теркам тлабахийта беза дешархоша шоай лоламе беча балха, произведене доакъош, текста юкьера белгалъяха моттигаш тохкаш, план оттаеш, турпаллий оамалех шоашта хетар оалаш, лалама сурташ дийшачул тлехьагла уж каьхата тла даьха хьожаш.

Балха хлар тайпа, ломача произведенеца айхха бувзам болаш, цун чулоацамга хьежжа хила деза. Хьехархо хадданза болх бе декхарийла ва дешархой багах ду къамаьл шаьрде, хлана аьлча, из йоазонца беш болча балха лард я.

Метапредметни

Регулятивни УУД

- Хьехархочунца дешара тладулар оттаде, урока лерхламга хьежжа. Деша дешара лерхламашка хьежжа.

- Массанеца цхьана урока план оттае ха, произведени чулоацам хьабувцара план оттае ха. Планага хьежжа беш бола болх таьхар, баьча балха корта бар, маьх бар, иштта кхьча дешархой балха маьх бар.

- Зламигача тоабаца е шинне цхьана болх беш, кердача темах ховр а, де ховр а хьакъоастадар. Урок йодаш беча балхах раьза хилар е ца хилар длаяздар, лакхача говзала тлакхувш хилар хьаьхьокхар.

- Ше баьча балха раьза хилар е ца хилар дешархочо ший лоламагла хьаалар, урока карах ца доалача хлама теркам бар, из тоадара болх бе лерхлам дагалацар.

Познавательни УУД.

- Текста тохкам бе ха, хьехархочо хаттарашца новкъостал а деш. Деша къайла маан ха, из таьха.

- Произведенеш шоайла йиста, влашкаоттае, юкьарадар а тародоацар а хьаоалаш.

- Дийшачун даьха диста мукъама е илли даьхаца, е суртаца, е кицаца

Произведени турпалхочо дечун баьхан таьхар. Шийна хетачун, ше яхачун доагла масалаш доаладе, даьржа дувзаденна къамаьл де.

- Глаглай фаьлгаш кхоллара лерхлам ха, цар лу пайда, цар лерхлам ха.

- Поэзи а проза а шоайла къоастае ха, литературнии лилман кхетам балара тексташи санна.

- Кхоллама навькаш хьаьхьокхар, тайп-тайпара произведенеш дагалувцаш, проектни тладулараш кхоачашдеш.

- Дешашдар кхетаде, дийшар лоацца таблица чу а схема чу а длаязде ха.

Коммуникативни УУД.

- Дувцара къамаьл оттаде, урока болх беш кадай хила, хаттараш тела. Диалогге, тоабах болх беш даьха лаца. Шийна бакъаьха хетар чоагладеш, кхьчарца къамаьл де хар.

- Темага хьежжа 5-6 предложенех дувзаденна къамаьл оттаде. Проекта 1-2 слайд кхолла. Кхьчунга ладувгла ха, къовсама юкье даьха лаца.

- Произведени урпалхочо даьчун маьх бе, эзди дешашца къамаьл де.

- Кхьча дешархой урока баьча балха маьх бе ха, оттаяьча критерешца.

- Барт бара кийча хилар хьаьхьокхар, къовсам, дов е цатоам длабаккхара тайп-тайпара вариациеш йоалае ха.

- Боккхийчарца къамаьл деш, книжкаши, дошлоргаши, энциклопедеши дешаш кердадар, пайдабар леха.

- Йоккха йоаца презентаци (5-6 слайд дола) боккхийчар новкъосталца кийчъяр, проекта темага хьежжа, слайдашка хьежжа темах лаьца лоацца дувца.

Личностни.

- Художественни произведенеш ешарца дезала юкьера безама керттера хьал хар (барт хилар, сий дар, безаме, къахетаме, влаци новкъостал деш хилар)

- Ше ваьнна моттиг ховш хила, ше малаглача этносаца лоархлеш ва ха. Кхьча къамех цар сий деш къамаьл дар.

- Кхыйола культураш а, къамаш а долга ховш хилар, дикагла довзачарех хъадувца ха, культураца е динаца шоай культура е дина таракетараш хъаала хар (нохчий, татараш, ларбий, сирийцаш, кх. д1. а).

- Юкъа а ца лелхаш, кхычунга ладувгла ха, ший уйла сатийна д1аалар, тайп-тайпара аргументаш а йоалаеш. Дешархой в1аш къовсам балара бахъанаш ха.

- Ц1агла а классе а книжкаш дешара т1акхувш хилар хъахьокхар, библиотеке ахар, мукъа волча хана, урока эша материал кийчъяр.

- Йоазонхой кхолламах ха безам болаш хилар хъахьокхар, шийна эггара ч1оаглагла безачар ц1ераш яха хар, безара бахъан а хъаалар.

- Литературни кхоллама болх шийна эшаш болга хар.

- Ишколе вахара бокъонаш йовзар, цар дешархочоа луп айда малагла ба хар. Дикача дешархочун масалаш доаладе йийшача произведени юкьера.

- Сага новкъостал доацаш ше болх бе ховш хила, ше даьчох жоп дала дезалга ховш хила.

- Поэтически деша хозал ховш хила, йоазонхочо дешашца сурт дулаш доаладаь дешаш хъалаха ховш хила. Хозахийта дешаш а эпитеташ а шоай къамаьла юкъедоаладар.

- Эзделаца дар доацар ховш хила, литературни турпалхоехи эздийча сагахи йоакха оамалаш хъаювцаха, г1улакхаца дар доацар къоастаде ха.

- Дешаш а яз деш а нийса ваг1араи б1аргий са толха ца дараи йоагла бокъонаш ховш хила. К1аьдвалар д1адоаккхаш е еза упражненеш йовзаш, уж еш хила. Саг унахц1ена хилара бокъонаш ц1агла а накъайоалаш лелае ха.

Патриотически кхетам балар:

дешархо къаман г1улакхаи эзделаи т1акхийна хилар;

- дезала вахар довзаш хилар;

- ший къаман культура а, бусулба дин а довзаш хилар;

- Росси пачхьалкхен гражданин ше волга ховш хилар;

- дешархочун оамалаш, декхараш кхийна хилар: урока, урокал арахъа а.

Г1алглай метто, эрсий метто санна, метта лилман дакъа а ший маланна а йоккха моттиг д1алоац. Цун дешарца а кхетамца а бераш кхедара доккха практически малан да. Наьна метто юкъелоац дешархой патриотизма а, кхыча къамашца лимерза а, эзди а хилара уйлашца кхетадеш кхедара маьхала таронаш.

Тахан латгача хъале г1алглай мотт ломабара, цу метта йоазув де хара лалаьмате йоаккха терко е еза къаьстта ишколо. Х1анзарча зама бераша лалаьмате дукха бувцаш лелабу эрсий мотт. Ц1агла а ара а бераша шоай наьна метта къамаьл к1езига ду. Г1алглай мотт бувцачар а къамаьла юкъе дукха эрсий дешаш леладу, цудухъа наьна мотт эрсий меттаца ийна бувц бераша. Иштгача хъале т1ехъ т1айоаглача хана г1алглай мотт бицбалара кхерам ба. Цудухъа ишкола хъалха латта декхар да г1алглай метта дешари йоазуви дешархошта ломадар, безам т1абахийтар, мотт дийнбар. Бера ший наьна мотт бовза а беза, беза а беза, уйла а цу метта хила еза. К1ира сахъатий боарам дукха беце а дешархоша мотт ломабергба, хъехархоша из безаргболча тайпара д1ахъехе. Цу т1а йоазув де г1алглай метта хала а дац, х1ана аьлча, г1алглай абата т1а дукхагладола алапаш эрсий метта санна да. Дешархошта ломаде лотлакхета алапаш да: л, аь, г1, кх, къ, к1, п1, т1, хь, х1, ц1, ч1, яь, дифтонг оа. Эрсий метта санна хъехархочо боккха теркам т1абахийта беза дешаш д1аоалаша яз деши йолча башхалонашта. Иштта боккха болх бе беза дешархоша оазаш нийса хъаалара, х1ана аьлча, бери яз деша хана ше харцахъа дош д1ааларга хъежжа г1алаташ а деш яз дергда. Из болх л классе денз ца хаддаш бе беза, йоазув нийса хургдаш.

**Календарно-тематически планировани
8-г1а класс г1алг1ай литература**

№	Тема	Урока тайпа	Сахь ат	Таърахъ			Урока лоарх1ам	Кхо ача м	Дош лорг	Ц1аг1ар а болх
				п.х	Ф.х	до				
1	Деша говзал.		1	8.09			Дешаговзалгучайо аккхашхоам бар, наънаметтацарабе замсовбаккхар.			Оаг1. 3-6 хатт.
2	«Тиркаца вахаш хиннача Аьдий Сурхохи Аьла Мусостахи дола илли»	Керда тема хъехар	1	15.09			цуиллечулоацамб овзийтар ; нравственникхета мбалар;шаърадеш аранавыкаш дег1айоалаяр			Оаг1. 8- 12 цхъадакъ а 1омаде
3	Турпала иллеш. Кицаш.	Кердадакк хар	1	22.09			багахбувцамах 1омадаър кердадаккхар; нравственникхета мбалар;кхетадешд ешаранавыкашкхе яр .			Оаг1.13- 16 хатт.
4	Коазой Нурдин «Тхаба-Ерд»	Керда тема хъехар	1	29.09			КоазойНурдин «Тхаба-Ерд» деша, Даъхенцарабезамс овбаккхар.	хьо кха мап осо би.		Оаг1.17 хатт.
5	Озанаькъан Салман «Наьсар»	Керда тема хъехар	1	6.10			ОзанаькъанСалма н «Наьсар» яхастихотворение шар, наънаметтацарабе замсовбаккхар.			Оаг1. 18 дагахъа

6	Классаларахъа радешар. Мерешкнакъан Султан «Г1алг1а васо»	Керда тема хъехар	1	13.10			Мерешкнакъан Султан «Г1алг1а васо» яха стихотворение шар, Даъхенцарабезамсовбаккхар		Оаг1.287х аттараш
7	ОвшнакъанМа хъмад «Даъйнакъаш»	Керда тема хъехар	1	20.10			Аушев М. вахараникъ а цупоэмайI д. чулоацам а бовзийтар дe-та;Даъймехкацара безамкхебар ; шаърадешаранавы кашлакхъяр .		Оаг1.54-58 чул.
8-9	Боазарнакъан Муртаза Идрис «Моакхазатепча»	Керда тема хъехар	2	3.11			Базоркин И. Биографи а цудувцараI д. чулоацам а бовзийтардe-та;Даъхенцарабезамкхебар ;кхетадешдешаранавыкашлакхъяр .		Оаг1. 60-70 хатт.
10	Озанакъан Исма1алий Салман «Хозал ,дикал», «Вахар»	Керда тема хъехар	1	10.11			Озиев С. вахараникъ а цустихотворенечулоацам а бовзийтар дe-та; шаъра ,къоастадешдешаранавы кашкхеяр .		Оаг1. 72-73 даг.

11	«Шин з1амигача саго баъбарт»	Керда тема 1омаяр	1	17.11		«Шин з1амигача саго баъбарт» яхапроизведенидешар, кхетадешдешаран авыкашлакхъяр .	Таблицашкаш		Оаг1. 73-89 чул.
12-13	БоканакъанХамеАхъмад «Тиша ц1а»	Керда тема хъехар	2	24.11		Боков А. вахараникъа "Тиша ц1а" яхачаповестал- IV д. чулоацамбовзийта р де-та ; патриотически кхетамбалар;кхета дешдешаранавыкаш дег1айоалаяр .			Оаг1. 90-117 чул
14	«Тиша ц1а»	Керда тема хъехар	1	1.12		Боков А. вахараникъа "Тиша ц1а" яхачаповестал- IV д. чулоацамбовзийта р де-та ; патриотически кхетамбалар;кхета дешдешаранавыкаш дег1айоалаяр .			Оаг1. 90-117 чул
15	ЗабъгнакъанХъусенаБахъаудин «Эг1азал»	Керда тема хъехар	1	8.12		цудувцарачулоаца мбовзийтар;патриотическикхетамбалара де-та;нийса , кхетадешдешаран авыкашлакхъяр .	Хъокхатаблицаш, пособи.		Оаг1. 121-127

16-17	ЗавъгнакъанХъ усенаБахъауди н «Ваьча юрта»	Керда тема хъехар	1	15.12			цудувцарачулоаца мбовзийтар;патри отическикетамба лара де-та;нийса , кхетадешдешаран авыкашлакхъяр .			Оар1. 141-145
18	ОсминакъанС осеХъамзат «Т1абенача дахко к1алхарбар»	Керда тема хъехар	1	22.ё2			Осмиев Хъ. вахараникъ а цудувцарачулоаца м а бовзийтар де- та;нравственникхе тамбалара; кхетадешдешаран авыкашкхеяр .			Оар1.146- 151чул
19	ЯнднакъанХа марзийЖамалд а «Т1ом хъеберашка»	Керда тема хъехар	1	29.12			Яндиев Дж. вахараникъ а цустихотворенечу лоацама бовзийтар де-та; шаъра, къоастадешдешар анавыкашкхеяр .			Оар1. 152-153
20	ЯнднакъанХа марзийЖамалд а «Наънага»	Керда тема хъехар	1	12.01			цустихотворенечу лоацамбовзийтар де- та;патриотическик хетамбалар ; шаъра, дешаранавыкашла кхъяр .			Оар1.153- 154
21	ЯнднакъанХа марзийЖамалд а «Малхара каша», «Бага»	Керда тема хъехар	1	19.01			цу стихай чулоацама вайдаъхъалхахин на хала вахар а довзийтар де-та ;	Хъо кха мап		Оар1.154- 156даг.

							къаманистори к1оарга1а довзийтар;шаьрад ешаранавыкаш дег1айоалаяр .	осо би		
22	Мута1алнаькъа н ШовхалаХъаж- Бийкар «Яхь»	Керда тема хъехар	1	26.01			цустихотворенечу лоацамбовзийтар де- та;нравственникхе тамбалар де-та ;шаьра, къоастадешдешар анавыкашлакхъяр .			Оар1.158- 159хат
23	Мута1алнаькъа н ШовхалаХъаж- Бийкар «Д1айха кулгаш», А.С.Пушкин «1ан сайре»	Керда тема хъехар	1	2.02			цупоэмайчулоаца мбовзийтар; къахъегачаныхаси йде 1омабар;шаьра , къоастадешдешар анавыкашкхъяр .			Оар1.159- 163хат
24- 25	Чакхенаькъани дриса Са1ид «Ц1ерага маьреяхар»	Керда тема хъехар	2	9.02			Чакхийев С. вахараникъ а цудувцара1 д. чулоацама бовзийтар де- та;нийса ,кхетадешдешаран авыкаш дег1айоалаяр .			Оар1.164- 182чул
26	«Ц1ерага маьреяхар»	Керда тема хъехар	2	16.02			Чакхийев С. вахараникъ а цудувцара1 д. чулоацама	Кни жка ш,		

							бозвийтар дег-та;ниаса,кхетадешдешаранавыкаш дег1айооалаяр .			
27	Угурчнаькъан А-Г. «Г1алг1ай», «Г1елал».	Керда тема хьехар	1	23.02			Угурчиев А-Г. вахараникъ а цустихотворенечу лоацам а бозвийтар дег-та;Даьймехкацарабезамкхебар;шаьрадешаранавыкаш дег1айооалаяр			Оаг1.217-219чул
28	Угурчиев А-Г. «Хьо д1авахар»	Йоазувша ьрдар	1	1.03						Оаг1.219-220хат
29	Ведажнаькъан АбабукараАхьм ад «Дикал-низ»	Керда тема хьехар	1	15.03			Ведзигев А. вахараникъ а цудувцарачулоацам а бозвийтар дег-та; нравственникхета мбалар; ниаса,кхетадешдешаранавыкашлакх ьяр			Оаг1.233-239чул
30	Чажкенаькъан Османа Капитон «Даьхен 1уйре»	Керда тема хьехар	1	22.03			Чажкиев К. вахараникъ а цустихай чулоацам а бозвийтар дег-та;Даьхенцарабезам кхебар ; шаьрадешаранавыкашлакхьяр .			Оаг1.267 дагахьа

31	«Даъхенга», «Ватханоаной»	Керда тема хъехар	1	5.04		укхстихотворенечу лоацамбовзийтар де-та; даъйхоза оамалаш,г1улакха ш к1оар- гаг1а довзийтар; шаърадешаранавы кашкхяр .			Оаг1.270- 271даг.
32	1арчакхнакъа н ЯххъяйСали «Йо1ои з1амигача сагоидийцазоа халол»,	Керда тема хъехар	1	12.04		Йоазонхочунвахар аникъ а цу стихай чулоацам а бовзийтар де-та; Даъхенцарабезам кхебар ; шаърадешаранавы кашлакхъяр .			Оаг1.280х атт.
33	Пхъилекъонгий 1абазбика Амир «Г1алг1айченга »	Керда тема хъехар	1	19.04					
34	Горчханнакъа н Хасолта Бадрудин «Анзор»	Керда тема хъехар	1	26.04		ГорчханнакъанХа солтаБадрудин «Анзор» яхадувцардешар, чулоацамтахкар, къоастадешдешар анавыкашлакхъяр	Таб лиц аш, карт очк аш.		

